

ШЕКСПІРОЗНАВСТВО

УДК 82(091)=82-2.792.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/ijf.54.23.6>

Наталія ТОРКУТ, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-8905-6769

e-mail: nataliya.torkut@gmail.comІнститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
Запорізький національний університет, Запоріжжя, УкраїнаСВЯТКУВАННЯ ШЕКСПІРІВСЬКИХ ДНІВ У СТРЕТФОРДІ-НА-ЕЙВОНІ:
ІСТОРІЯ, ТРАДИЦІЯ, СУЧАСНІСТЬ

Вступ. Біля витоків задуму цієї публікації стоїть особистий досвід долучення авторки до Стретфордських шекспірівських урочистостей 2023 року, а також усвідомлення потреби міждисциплінарного аналізу й дисемінації досвіду моделювання публічної пам'яті про національного генія, масштаб величчя якого долає географічні й хронологічні кордони. Це зумовило жанрово-стильову специфіку авторського наративу, у якому публіцистичне начало взаємодіє з аналітичною рефлексією, а есеїстичні пасажі супроводжуються історико-літературними екскурсами.

Мета статті полягає в осмисленні ролі традиції щорічних шекспірівських святкувань як ритуальної комунікації, що є формою структурування, підтримки і передачі культурної пам'яті. У процесі шекспірівської коммеморації, яка, по суті, розпочалася зі встановлення могильної плити й пам'ятника у стретфордській Церкві Святої Трійці та публікації Першого Фоліо (1623), вироблено доволі розлогий перелік форм вшанування великого поета і драматурга, створено поле колективних спогадів, що стало спільним для світової культури. Актуальність статті зумовлена тим, що унікальний стретфордський досвід становить незаперечний інтерес як у теоретичному, так і у прагматичному аспектах, адже коммеморативні практики завжди корелюють не лише з історією у традиційному її розумінні (сукупність знань про минуле), але і з конструюванням ідентичностей.

Методи. Аналітична рефлексія, історико-літературні екскурси, міждисциплінарні дослідження феномена пам'яті (В. Ернст, П. Нора, А. Ассман) і культурної ідентичності (Е. Д. Сміт, М. Добсон, П. Редман).

Результати. Авторка статті виокремлює дві магістральні стратегії формування колективних уявлень про образ митця. Перша - інтуїтивно-сугестивна, яка ґрунтується на письмі й актуалізує широкі можливості конструювання імпліцитного автора. Друга - раціонально-прагматична, яка тяжіє до фіксування слідів присутності біографічного автора в просторі реальної історії, їх інтелектуально-логічного упорядкування в цілісний наратив спогадів.

Висновки. Унікальність Стретфордських святкувань полягає в тому, що ці дві стратегії взаємодоповнюють, підживлюють та інтенсифікують одна одну. Кожний із компонентів шекспірівських святкувань (академічні симпозиуми, презентації нових видань, тематичні музейні експозиції, парад з покладанням квітів на могилу поета, святковий ланч з врученням Прегнеллівської нагороди й тостом, спеціальне урочисте богослужіння в Церкві Святої Трійці) органічно вплітається у цілісну канву ритуальної комунікації, що є формою структурування, підтримки і передачі культурної пам'яті про Вільяма Шекспіра. Водночас, наявність таких різнохарактерних компонентів дозволяє організаторам (Трасту місця народження Шекспіра, мерії Стретфорда, Шекспірівському Інституту Бірмінгемського університету, Королівському шекспірівському театру, комітету з вручення Прегнеллівської нагороди) повно використовувати когнітивні, символічні, аксіологічні та естетичні ресурси всіх трьох медій пам'яті (місце, образ, текст). Вагому роль у стретфордських урочистостях відіграє Церква Святої Трійці, яка постає живим місцем вічної пам'яті та сакралізує простір спогадів про Вільяма Шекспіра.

Ключові слова: Шекспір, святкування, ювілей, коммеморація, ритуальна комунікація, колективні спогади.

Вступ

Наприкінці квітня 2023 р. у Стретфорді-на-Ейвоні відбулося традиційне святкування Дня народження Вільяма Шекспіра – найвідомішого з-поміж уродженців і мешканців цього провінційного англійського містечка, яке за останні два століття перетворилося на своєрідну Мекку не лише для митців: поетів, драматургів, режисерів і акторів, але й для пересічних шанувальників його таланту. Цього року я і моя колега – відома театрознавиця, професорка Майя Гарбузюк (Львівський національний університет імені Івана Франка), на запрошення директора Шекспірівського інституту, професора Бірмінгемського університету Майкла Добсона, відвідали Стретфорд і мали честь представляти Україну на шекспірівських урочистостях.

Цьогорічне святкування включало безліч наукових, культурних і мистецьких заходів. Серед них – публічні лекції, симпозиум, славнозвісний парад, що завершувався покладанням квітів на могилу поета, святковий ланч із проголошенням тосту, передпрем'єрний показ

п'єси "Цимбелін" у Королівському шекспірівському театрі та спеціальна церковна служба. Кожна з цих шекспіроцентричних подій була важливим компонентом цілісного коммеморіального ансамблю, органічно вписаного у Стретфордський ландшафт, що став "місцем пам'яті" (термін П'єра Нора), важливим не лише для британців, але й для всього цивілізованого світу.

Ця публікація, біля витоків якої стоять враження від перебування на батьківщині англійського генія, має **на меті** осмислення ролі традиції щорічних шекспірівських святкувань як ритуальної комунікації, що є формою структурування, підтримки й передачі культурної пам'яті. У процесі шекспірівської коммеморації¹, яка, по суті,

¹ Біля витоків задуму цієї статті стоїть аналітичний досвід осмислення різнонаціональних традицій коммеморації Вільяма Шекспіра в попередні часи представлений у наукових публікаціях: G. Taylor, 1990; Dobson, 1992; P. Dávidházi, 1998; T. Cartelli, 1999; W. Habicht, 2001; C. Kahn, 2001; B. Engler and L. Bezzola (Shifting the Scene: Shakespeare in European Culture), 2004; T. Hoenselaars, C. Calvo, 2010; M. Thornton-Burnett, 2011; C. Calvo and C. Kahn, 2015.

розпочалася зі встановлення могильної плити й пам'ятника у стретфордській Церкві Святої Трійці та публікації Першого Фоліо (1623), вироблено доволі розлогий перелік форм вшанування великого поета і драматурга, сформовано поле колективних спогадів, спільне для світової культури.

Методи

Аналітична рефлексія, історико-літературні екскурси, міждисциплінарні дослідження феномена пам'яті (В. Ернст, П. Нора, А. Ассман) і культурної ідентичності (Е. Д. Сміт, М. Добсон, П. Редман).

Актуальність статті зумовлена потребою міждисциплінарного аналізу й дисемінації досвіду моделювання публічної пам'яті про національного генія, масштаб величчя якого долає географічні й хронологічні кордони. Цей досвід становить незаперечний інтерес як у теоретико-методологічному, так і у прагматичному аспектах, адже комеморативні практики завжди корелюють не лише з історією у традиційному її розумінні (сукупність знань про минуле), але й із конструюванням ідентичностей. У цьому контексті доречно навести слова П'єра Нора: "Це історія, що не є ні відживленням, ні перезаснуванням, ні реконструюванням, ні простою картинкою, а в найчіткішому сенсі слова – відтворенням у пам'яті. Історія, що цікавиться пам'яттю не як пригадуванням, а як загальною динамікою минулого в теперішньому. Історія в другому ступені" (Нора, 2014, с. 108).

Теоретико-методологічні засади наративу, у якому публіцистичне начало взаємодіє з аналітичною рефлексією, а есеїстичні пасажі супроводжуються історико-літературними екскурсами, сформовані багатьма шекспірознавчими працями, а також міждисциплінарними дослідженнями феномена пам'яті (В. Ернст, П. Нора, А. Ассман) і культурної ідентичності (Е. Д. Сміт, М. Добсон, П. Редман).

Результати

Виокремлюються дві магістральні стратегії формування колективних уявлень про образ митця. Перша – інтуїтивно-сугестивна, яка ґрунтується на письмі й аналізує широкі можливості конструювання імпліцитного автора. Друга – раціонально-прагматична, яка тягнє до фіксування слідів присутності біографічного автора у просторі реальної історії, їхнього інтелектуально-логічного упорядкування в цілісний наратив спогадів.

Основна частина. Дискусія. Для світової спільноти шанувальників Шекспірового таланту 2023 р. став особливим, адже у квітні під час традиційного святкування дня народження Вільяма Шекспіра відзначалися ще дві ювілейні дати – 400 років по смерті його дружини Енн Гетвей і 400-літній ювілей Першого фоліо (першого повного зібрання його п'єс).

У наші дні початок шекспірівських урочистостей, які відбуваються не лише у Стретфорд-на-Ейвоні, а й у найвіддаленіших від Англії куточках світу, традиційно припадає на 20 числа квітня, що зумовлено датами народження і смерті великого драматурга¹. Згідно із загальноприйнятими уявленнями, Вільям Шекспір, син Джона Шекспіра і його законної дружини Мері (у дівочстві – Арден) народився 23 квітня 1564 р. Достеменно

дата його народження невідома: вона була вирахована за церковним записом про хрещення, яке відбулося у Церкві Святої Трійці 26 квітня 1564 р. За тогочасним звичаєм, ураховуючи високий рівень дитячої смертності, дитину мали охрестити вже на третій день після народження (детальніше про історію визначення дати народження Шекспіра див. Greenblatt, 2010). Отже виходить, що майбутній поет народився 23 квітня, і саме цей день, який до того ж є й Днем Святого Георга – покровителя Англії, й відзначається світовою спільнотою: символічно, що національний геній народився в день найшанованішого нацією святого.

Показово, що ця паралель, яка сакралізує особу поета, мала відлуння в культурі прийдешніх епох. На початку XX ст. сер Сідні Лі, автор однієї з найґрунтовніших біографій Шекспіра, виступив у Королівському інституті Великої Британії² з лекцією на тему "Шекспір і справжній патріотизм", під час якої висловив доволі шокує, але вельми промовисте припущення, що якби його сучасникам довелося б обирати, хто – Святий Георг чи Шекспір – більше заслуговує на те, щоб вважатися святом покровителем Англії, вони б зробили свій вибір на користь вихідця зі Стретфорда (цит. за Holland, 2015, с. 6). Таке порівняння унаочнює масштаби тогочасної ідолізації митця, що згодом стане об'єктом іронічної критики гострого на язик Бернарда Шоу, який запровадить неологізм "бардоманія" ("bardolatry") на позначення надмірного захоплення Шекспіром.

Цьогорічні шекспірівські святкування у Стретфорд-на-Ейвоні відкрилися безліччю наукових заходів, які відбувалися у Шекспірівському інституті. 20 квітня 2023 р. відбулося урочисте зібрання, яке відкрив директор інституту, професор Майкл Добсон. У своєму вступному слові він акцентував увагу на значимості цінностей, до формування і збереження яких вже понад чотири століття долучаються шекспірівські твори, на небезпеці дегуманізації, яку несе світові війна росії проти України, а також наголосив на потужній підтримці нашої країни шекспірознавчою спільнотою й мешканцями Стретфорда. Від початку повномасштабного вторгнення російської федерації на будівлях офіційних установ міста, зокрема й на фасаді Шекспірівського інституту, у церквах і соборах та на приватних помешканнях можна бачити прапори України, а будинок матері ввечерами підсвічується синьо-жовтим кольором. Матеріальна допомога ЗСУ здійснюється британцями як за рахунок урядових програм, так і завдяки надходженню донатів від установ, громадських об'єднань та окремих доброчинців. Очілниця Стретфордської мерії Джил Клів особисто передала до Польщі й передала українським військовим машину швидкої допомоги. Як повідомив М. Добсон, 8 травня 2022 р. Королівський Шекспірівський театр провів благодійну виставу, кошти від якої пішли на підтримку української армії.

Фінансова допомога, яку надають співробітники Інституту, члени Європейської асоціації дослідників Шекспіра (ESRA) і шекспірознавці зі США та Канади, дозволила волонтерській групі "Шекспір", що була створена в Україні наприкінці лютого у 2022 р., закупити й передати на фронт військове спорядження, біноклі, рації, засоби зв'язку, автомобілі, безпілотні літальні апарати та комплектуючі до них. У цьому контексті я хочу наголосити, що професор М. Добсон особисто передав всю

¹ На думку авторитетного шекспірознавця Пітера Голанда, традиція приурочування шекспірівських урочистостей до дня народження митця є відносно новою, адже ані Девід Геррік, який організував перший Шекспірівський Ювілей (1769), ані Й. В. Гете, який у 1771 р. ініціював у Страсбурзі вшанування англійського генія, жодною мірою не орієнтувалися на 20 числа квітня. Holland P. David Garrick: Saints, Temples and Jubilees. *Actes des congrès de la Société française Shakespeare*. 2015. № 33. P. 1–2.

² Королівський інститут Великої Британії – це наукове товариство зі сприяння масовій освіті й розвитку та популяризації науки, створене у Лондоні 1799 р.

свою премію в 1000 євро, якою його нагородив Міжнародний шекспірівський фестиваль Крайови (Румунія), на придбання дрона для харківської аеророзвідки.

Після україноцентричного вступного слова М. Добсона мною було представлено доповідь про генезу і сучасний стан української шекспіріани. Короткий огляд історії перекладів творів англійського генія українською дозволив продемонструвати, що для українців Шекспір як за імперських, так і за радянських часів був фігурою символічною. Уже сам факт появи україномовних текстів його п'єс в умовах дії Валуєвського циркуляру (1863) та Емського указу (1876), які забороняли українські переклади й театральні постановки світової класики, засвідчує чітке усвідомлення інтелектуальною елітою тієї ролі, яку відіграє ренесансний гуманіст у структуруванні ідентичності українців як європейської нації, у розвитку нашої театральної культури й духовності. Боротьба тоталітарного сталінського режиму з модерністськими виставами Шекспіра на українській сцені (зокрема, репресії проти театру "Березіль" і страта режисера Леся Курбаса), запізнена поява українського "Гамлета" (перша професійна постановка, здійснена Йосипом Гірняком в окупованому Львові 1943 р., містила відчутні антигітлерівські й антисталінські імплікації) (Гарбузюк, 2001; Гарбузюк, 2007; Василик, 2011; Коломієць, 2009; Макарик, 1995; Макарик, 2010), спротив, який чинила комуністична партійна верхівка виходу друком повного видання творів Шекспіра – усе це свідчить не лише про здатність перекладів і постановок Шекспіра виконувати націєтворчу функцію, але й про те, яку серйозну небезпеку вбачала влада в долученні українців до його творчості.

Безперечно, усіх присутніх цікавив також і сучасний стан розвитку української шекспіріани. Особливий інтерес викликали деякі наведені мною факти, що стосуються ролі театру загалом, і новітніх шекспірівських постановок зокрема, у формуванні ціннісних пріоритетів нашого суспільства. Шекспір – багатогранний геній, який здатен пророкувати майбутнє: наприклад, вистава "Гамлет", що була поставлена режисером Олексієм Кравчуком в луганському театрі ще до 2014 р., розпочиналася з відеографіки на задньому плані сцени, де були зображені висотки, які руйнуються й падають на очах у глядачів, наче передрікаючи неминучу розруху та війну наслідок руйнування вічних людських цінностей. Проте фінал цієї вистави звучав досить оптимістично: усе знову стало на свої місця, будівлі вирости на очах у глядачів, і "час, який вийшов із уторів", відновив свій правильний хід. В одному зі своїх інтерв'ю О. Кравчук, який із перших днів повномасштабної війни воює в лавах ЗСУ, сказав: "Я думаю, ще не скоро, але все вернеться. Не може не вернутись. В Україну. Просто треба вести боротьбу не тільки зброєю – що дуже важливо, – але й мистецтвом, і способом життя тут, у нас в Україні" (<https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2569291-oleksij-kravchuk-teatralnij-reziser.html>).

Унікальним досвідом в аспекті шекспірівської арт-терапії стала англомовна вистава "Дванадцятої ночі", поставлена у 2018 р. режисером Олексієм Гнатковським з аматорською трупю, акторами якої стали ветерани АТО й волонтери. Безпосередні алюзії та потужне відлуння російсько-української війни відчутні і в інших сучасних українських постановках Шекспіра, зокрема, у "Коріолані" Дмитра Богомазова, "Н-effect" ("Ефект Гамлета") Рози Саркісян, а також у документальному фільмі "Синдром Гамлета" польських режисерів Ельвіри Невери та Пьотра Росоловського, де йдеться про історію створення вистави Розою Саркісян.

Нині, під час повномасштабної війни, Шекспір залишається важливою складовою репертуару українських театрів. У березні 2022 р., коли майже всі театральні будівлі в Україні перетворилися на шелтери для біженців, режисер і художній керівник Івано-Франківського національного академічного драматичного театру Ростислав Держипільський у підвальному приміщенні, яке стало бомбосховищем, поставив "Гамлета", прем'єра якого відбулася ще у 2018 р. Виконавець головної ролі Олексій Гнатковський під час цієї вистави читав знаменитий монолог Гамлета з синьо-жовтим прапором на плечах, що надавало і словам монологу, і сцені загалом дуже потужного символічного звучання. До речі, від початку повномасштабного вторгнення в підвалі свого театру франківці ставлять ще одну шекспірівську п'єсу – "Ромео і Джульєтта".

Варто зазначити, що під час вищезгаданого урочистого зібрання мені й моїй колезі – декану факультету культури і мистецтв Львівського національного університету, відомій фахівчині з театральної шекспіріани, професорці Майї Гарбузюк – було надано статус Почесних старших наукових співробітників Шекспірівського інституту Бірмінгемського університету. Після цього із захоплюючою гостьовою лекцією виступила новозеландська дослідниця, докторка Ганна Огест (Hannah August), яка представила аналітичний огляд тих друкованих текстів англійської ренесансної драматургії, які розміщені у фондах бібліотек Австралії.

На прес-конференції, яка відбулася після лекції, я розповідала про події в Україні та діяльність Українського шекспірівського центру в ці складні часи, про ініційовані ним інтелектуально-просвітницькі проекти й різноманітні шекспіроцентричні конкурси для студентів і школярів, про сучасні шекспірівські постановки українських театрів і про потужну підтримку України шекспірознавчою спільнотою. Її представники активно долучаються до наших проектів із шекспірівської арт-терапії¹, ініціюють шекспірознавчі заходи², читають лекції українським студентам на засадах інтелектуального волонтерства. Про те, чому Шекспір важливий для українців у цей вирішальний історичний період, коли наш народ відстоює не лише власну свободу, але й цінності цивілізованого світу, ідеться в моєму інтерв'ю газеті "Гардіан" ("The Guardian", Jessica Murrey, Sat 22 Apr 2023. <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/22/shakespeare-can-help-us-survive-war-ukrainian-academic-toasts-bard-in-uk-visit>). У цьому ж інтерв'ю, відповідаючи на запитання про історичні паралелі між шекспірівськими творами та війною росії проти України, мною було озвучене порівняння Президента України Володимира Зеленського з королем Англії Генріхом V, який в однойменній хроніці Шекспіра своєю славнозвісною промовою у День Святого Крістіана підіймає бойовий дух свого війська і це стає вирішальним чинником перемоги англійців над значно потужнішим військом противника в битві під Азенкурром. Згодом алюзія до цього порівняння прозвучить під час дебатів у Британському Парламенті 26 квітня (<https://www.facebook.com/watch/?v=186228634330057&ref=sharing>).

¹ Про один із таких заходів детальніше див. Дергач, 2022.

² Професорка Бойка Соколова (університет Нотр Дам, Лондон) ініціювала і організувала публічну лекцію британського професора Сімона Рассела Білла на знак солідарності з українським народом, який протистоїть російській агресії; професорка Ніколета Чінпоеш (університет Вустера) і докторка Імке Ліхтерфелд (Боннський університет) провели два україноцентричних семінари "Shakespeare as Resistance" (24 лютого та 9 липня 2023 р.), під час яких обговорювалися форми підтримки українців шекспірознавчою спільнотою.

Другий день шекспірівських святкувань у Стретфорді був позначений багатьма академічними заходами й культурними подіями, тематика яких корелювалася зі специфікою двох ювілеїв, що відзначаються у 2023. Науковий симпозіум, який зібрав у стінах Шекспірівського інституту дослідників із різних континентів, був присвячений Першому Фоліо та постаті Енн Гетвей (дружини Шекспіра).

Власне з Першого Фоліо – зібрання драматичних творів Вільяма Шекспіра, куди ввійшло 36 п'єс, 18 із яких друкувалися вперше, розпочинається історія активної коммеморації англійського ренесансного генія. Через сім років після смерті драматурга його друзі (актори Джон Гемінгз і Генрі Кондел) за кошти шляхетних меценатів – сера Вільяма Герберта, графа Пембрука, і сера Філіпа Герберта, графа Монтгомері – реалізували надзвичайно сміливий задум, опублікувавши театральні п'єси у форматі фоліо¹, який зазвичай використовувався виключно для особливих текстів, що мали позачасове значення: Святого Письма і богослужбових книг, історіографічних праць і релігійних трактатів, генеалогічних і геральдичних книг. Саме про надзвичайно цікаву едичію історію та подальшу долю Першого Фоліо, про пов'язані з ним достеменно встановлені факти й численні загадки, непрямої гіпотези² і парадокси йшлося в доповіді асоційованого професора Шекспірівського інституту Бірмінгемського університету Кріса Лаоутаріса, одного з найавторитетніших сучасних біографів Шекспіра, відомого письменника, автора розкішно виданої ілюстрованої наукової монографії "Shakespeare's Book. The Intertwined Lives Behind the First Folio" (Laoutaris, 2023), яка була презентована під час симпозіуму. На суперобкладинці цієї книги написані метафоричні слова, що дуже точно відображають як зміст цієї ґрунтовної наукової праці, так і її кореляцію з процесом коммеморації англійського драматурга: "The true story of how the first Folio creators made «Shakespeare»" ("Правдива історія про те, як творці Першого Фоліо створили Шекспіра").

Наступна доповідь також була пов'язана з Першим Фоліо: професорка Тіффані Стерн³ детально зупинилася на помилках, які містяться в цьому виданні, і, спираючись на власний досвід ретельного вивчення ренесансної друкарської справи та текстологічного аналізу, запропонувала учасникам симпозіуму багато надзвичайно цікавих припущень і переконливих висновків стосовно того, що могло спричинити ту чи іншу помилку та про що ці помилки нам говорять. Розвиваючи концепцію, представлену у її фундаментальній науковій монографії "Сотворення Шекспіра: зі сцени на сторінку" (Stern, 2004), дослідниця переконливо продемонструвала вплив різноманітних культурних практик (сценічні постановки п'єс, театральні адаптування-переробки

авторських текстів у процесі підготовки вистав, робота типографій та ін.) на процес "виробництва" Першого Фоліо та акцентувала увагу на ролі цього видання у формуванні того образу-іміджу геніального драматурга, який закріпився в пам'яті культури.

Ще одним ключовим спікером симпозіуму була американо-канадська професорка Катерина Шейл, авторка широко відомої монографії "Уявляючи дружину Шекспіра: посмертне життя Енн Гетвей" (Scheil, 2018), у якій простежується, як саме історики, біографи, романісти створювали та перестворювали образ дружини геніального драматурга. Дослідниця запропонувала присутнім нову інтерпретацію епітафії на могилі Енн Шекспір у Церкві Святої Трійці, детально зупинившись на тих моментах, які супроводжували появу цього латиномовного тексту, на специфіці стосунків між членами родини драматурга, а також на значенні цієї епітафії для розуміння цих стосунків і характеру самої Енн.

Своєрідне продовження наукових обговорень двох знаменних ювілеїв відбулося під час панельної дискусії, якій передувало знайомство учасників заходу з виставкою "Велике розмаїття читачів: 400 років Першого Фоліо Шекспіра". Ця виставка представлена в музейному комплексі "Shakespeare's New Place", де у 2015 р. було реконструйовано той будинок, який Вільям Шекспір придбав для своєї родини у 1597 р., куди він повернувся після пожежі в театрі "Глобус" у 1613-му і де помер у 1616-му⁴.

Цей меморіальний об'єкт, разом із двома іншими – двоповерховим фахверковим будинком на Генлі-стріт⁵, який належав Джону Шекспіру й де народився та провів дитинство і молодість майбутній драматург, і котедром Енн Гетвей⁶, де народилася й виросла його майбутня дружина, – не лише формують неповторний шекспірівський ландшафт сучасного Стретфорда, але й виконують важливу культуртрегерську функцію. Як пам'ятні місця, вони оповиті величезною кількістю наративів, різних за генезою і характером. Серед таких наративів – наукові, що виростають з академічного дискурсу істориків, шекспірознавців, архітекторів, ботаніків, релігієзнавців тощо, та напівлегендарні, які вибудовуються на крихах біографічних відомостей через гіпотетичні припущення й до-

⁴ Реконструкція Нью-плейс, зруйнованого у 1759 р., здійснювалася протягом 2010–2015 рр. Стеффордширським університетом під керівництвом археолога Джулі Кроушоу на місці археологічних розкопок і з опорами на гравюру XVIII ст. авторства Джорджа Верту. Фахівці припускають, що свого часу це був один із найбільших у Стретфорді житлових комплексів, до якого входили від двох до трьох десятків кімнат. Після смерті драматурга Нью-плейс успадкувала його старша донька Сусанна та її чоловік доктор Джон Голл, а згодом – їхня єдина донька Елізабет, яка була бездітною.

⁵ Уже у середині XVIII ст., коли захоплення Шекспіровими творами стає всезагальним, а відвідини містечка, де народився геній, стають ледь не обов'язковим компонентом персональних життєвих історій багатьох митців, політиків, аристократів, і просто шанувальників театру й поезії не лише в Європі, а й далеко за її межами, це місце стає привабливою туристичною дестинацією. Серед відвідувачів, які залишили свої підписи на спеціальному віконному склі, що й нині зберігається в цьому музеї, такі знаменитості, як В. Скотт і Дж. Г. Байрон, Дж. Кітс і В. Теккерей. У 1843 р., завдяки активності Ч. Діккенса й щойно створеного Трасту місця народження Шекспіра, цей будинок був викуплений, відреставрований відповідно до історичних відомостей про помешкання, меблі й повсякденні побутові практики Ренесансу, і перетворений на музей, який щорічно відвідує майже шість мільйонів туристів.

⁶ Котедж Енн Гетвей – доволі великий сільський одноповерховий будинок-музей, навколо якого розташований прекрасний сад, створений Еллен Віллморт. Він був збудований у 1463 р. і протягом чотирьох з половиною століть тут мешкали тринадцять поколінь роду Гетвей, останній представник якого – Вільям Бейкер – помер у 1911 р. Після святкування шекспірівського ювілею 1769 р. цей будинок, оповитий асоціаціями з Вільямом Шекспіром і його закоханістю, став приваблювати туристів. І коли Траст місця народження Шекспіра у 1892 р. викупив його, нащадки Гетвей продовжували отримувати доволі солідну суму грошей за те, що зберігали цю меморіальну локацію.

¹ Це дуже солідний, великий за розміром фоліант, близький до сучасного формату А3. у твердій обкладинці. Він коштував дуже дорого і був по кишені лише особам з високим соціальним статусом. Першим в історії англійської літератури драматургом, чий п'єси, щоправда, разом із поетичними творами і текстами придворних святкувань, були видані у форматі фоліо, став Бен Джонсон, друг Шекспіра і його суперник щодо театральної слави.

² Однією з таких гіпотез, обґрунтованою Крісом Лаоутарісом, є припущення, що Шекспір, знаючи про едичію плани Бена Джонсона, який на момент їхньої останньої зустрічі вже підготував до друку своє фоліо, мріяв про аналогічну честь і сподівався, що згадані ним у заповіті друзі (Джон Гемінгз та Генрі Кондел) зможуть втілити в життя цю мрію.

³ Тіффані Стерн відома шекспірознавиця, інтереси якої включають також історію театру і театральних практик Ренесансу, текстологію. Див. Rethinking Theatrical Documents in Shakespeare's England, ed. by Tiffani Stern, 2020.

мисли, а також через "натяки" чи "автоалюзії", знайдені в текстах Шекспіра. Останнім часом, коли Шекспір став персонажем літератури і кіно, до вищезгаданих типів вербального супроводу шекспірівських меморіальних покусів додався ще й фікційний, творенням якого активно займаються сучасні романісти, поети, кіномитці.

Статус стретфордських будинків-музеїв як дієвих елементів конструювання колективної пам'яті підтверджується влучною характеристикою меморіальних місць, яку запропонувала А. Ассман: "Пам'ятне місце – це те, що залишається від того, що більше не існує. Аби продовжувати й зберігати своє значення, історія має оповідатися, тож оповідь заміняє втрачене середовище. Пам'ятні місця – це розкидані фрагменти втрачених і зруйнованих життєвих зв'язків. Адже з руйнацій місця його історія не припинається; воно зберігає в собі матеріальні рештки, які стають елементами розповідей, а разом з тим вихідними точками нових культурних спогадів" (Ассман, 2012, с. 327–328).

До цього річного ювілею в меморіальному будинку Нью-Плейс, на подвір'ї якого розташований справжній шедевр садово-паркової архітектури¹, було не лише зібрано цікаву колекцію артефактів і текстових документів, пов'язаних із Першим Фоліо та його читацькою рецепцією, а й підготовлено науково-популярний фільм, що розповідає про ренесансні практики книгодрукування та історію тогочасних публікацій текстів Шекспіра. Провідну роль у створенні шекспірівських пам'ятних місць з 1847 р. відіграє благодійний фонд Shakespeare Birthplace Trust², представники якого займаються не лише збереженням і розвитком музейних локацій, проведенням різноманітних культурних акцій, але й надзвичайно активною науковою діяльністю. Під час цього річного симпозиуму Директорка Трасту з питань знання і розвитку (Director of Knowledge and Engagement at the Shakespeare Birthplace Trust), професорка Шарлотта Скотт і керівник досліджень Трасту місця народження Шекспіра (Head of Research for the Shakespeare Birthplace Trust), почесний науковий співробітник Шекспірівського інституту і запрошений професор Бірмінгемського університету, доктор Пол Едмондсон провели Панельну дискусію, присвячену двом ювілейним датам.

Своєрідною емоційно-інтелектуальною родзинкою симпозиуму стала презентація поетичної антології "Anne-thology: Poems Re_Presenting Anne Shakespeare" (Edmondson et al., 2023), куди ввійшли 78 поетичних текстів, присвячених дружині Вільяма Шекспіра. Під час

презентації укладачі антології – Пол Едмондсон, Аарон Кент, Кріс Лаоутаріс, Катерина Щейл, кожен із яких, до речі, написав окремий розділ Вступу³, – розповіли про шлях від ідеї до практичного втілення задуму, про поетику назви і загальну концепцію книги, про розмаїття включених до неї текстів. Автори читали власні поетичні твори, а учасники мали змогу поставити їм свої запитання.

Приємно відзначити, що ключові спікери симпозиуму (Майкл Добсон, Пол Едмондсон, Тіффані Стерн, Кріс Лаоутаріс, Катерина Щейл) прийняли пропозицію Українського шекспірівського центру щодо участі в "Днях Шекспіра в Україні – 2023" і погодилися на засадах інтелектуального волонтерства прочитати публічні лекції для українських науковців, аспірантів і студентів.

Наступного дня, 22 квітня, епіцентр шекспірівських святкувань перемістився з академічного середовища на вулиці Стретфорда, де відбувся грандіозний парад, під час якого велелюдна процесія у супроводі оркестру королівських гвардійців пройшла від мерії до Церкви Святої Трійці. Згідно з усталеною церемонією, святкову ходу очолювали єпископ Ковентрі Крістофер Джон Кокс-сворт і лорд-лейтенант Ворвікшира Тім Кокс, члени Британського парламенту та урядовці, мер міста та члени мерії, послы зарубіжних держав. Обов'язковими учасниками свята, за традицією, були представники Шекспірівського інституту Бірмінгемського університету (Shakespeare Institute at the University of Birmingham) і шекспірознавці з різних країн світу, члени Королівського Шекспірівського театру, відомі актори, режисери, письменники, культурні діячі, студентська і шкільна молодь, а також сотні шанувальників творчості англійського генія. Під час параду мені, як керівникові Українського шекспірівського центру, було надано велику честь – разом із директором Шекспірівського інституту Майклом Добсоном урочисто підняти прапор України поряд із прапором Великої Британії в центрі Стретфорда. Коли святкова процесія на чолі з лордом-лейтенантом, до якої на кожній з вулиць (Хай-стріт, Шіп-стріт, Вотерсайд) приєднувалися нові й нові потоки учасників, вийшла на Брідж-стріт, то на спеціально облаштованій святковій арені з'явився "Містер Шекспір" у супроводі акторів у костюмах шекспірівської доби. Публіка зустріла його радісними вигуками, він оголосив, що святкування розпочинається і підняв угору знаменитий символ – перо. Це перо відіграватиме важливу роль у церемонії наступного дня, про що йтиметься нижче. Під звуки фанфар колона рушила до Церкви Святої Трійці, де відбулося покладання квітів на могили Вільяма Шекспіра та його дружини.

Традиція проведення шекспірівського параду сягає корінням XVIII ст. 1769 р. англійський актор і режисер Девід Гаррік (1717–1779), який прославився успішним виконанням ролі короля Річарда III у однойменній виставі Лондонського театру Друрі-Лейн⁴, започаткував

¹ Крім будинку, до цього комплексу входить також дивовижний сад, створений за проектом всесвітньовідомого садівника Гліна Джоунза, який розробив його концепцію, що натеper вже втілена в життя. Органічно вписуються у цей рукотворний природний ландшафт дев'ять скульптур Грега Ваята, який представив оригінальне бачення персонажів і окремих сцен шекспірівських творів: кожна скульптура має табличку, на якій розміщено цитату з певної п'єси. Детальніше про музейний комплекс Нью-плейс, його історію, археологічні розкопки, реконструкцію та наявні в його фондах експонати див. Edmondson, 2016.

² Траст місця народження Шекспіра – благодійна організація, що створена у 1847 р. за безпосередньої участі Чарльза Дікенса, – понад 170 років проводить активну реконструкторську, музейну, просвітницьку, культурну і наукову діяльність. 1892 р. спеціальним Парламентським актом було закріплено, що Траст діє на благо нації. Нині він опікується шістьма будинками, які безпосереднім чином пов'язані з Шекспіром (до них, крім вищезгаданих, належать також Hall's Croft – будинок Джона Голла, чоловіка Сусанни – старшої з Шекспірових доньок, Mary Arden's Farm – ферма у Вільмоуті, місцевості, звідки родом матір Шекспіра Мері, що була донькою заможного землевласника Роберта Ардена, у якого орендував землю Річард Шекспір, дід майбутнього драматурга по материнській лінії, а також Palmer's Farm (Палмерівська ферма), яка колись належала Адаму Палмеру – одному із друзів родини Шекспірів. Траст також підтримує діяльність шекспірівського архіву, бібліотеки, музейних колекцій, проводить виставки, наукові заходи, майстер-класи тощо.

³ Вступу передують ефектна Передмова, написана Дамою Джанет Сузман, талановитою актрисою і режисеркою, яка відома своїми блискучими роботами у шекспірівських виставах і фільмах та вважається найкращою виконавицею ролі Клеопатри (фільм Йона Скоффілда "Антоній і Клеопатра", 1974).

⁴ Девід Гаррік увійшов в історію світового театру не лише як талановитий "шекспірівський актор" (він зіграв головні ролі у 17 виставах за п'єсами Шекспіра, які ним, щоправда, нещадно перероблялися з огляду на естетичні смаки свого часу), але і як новатор в царині театральної справи (саме він запровадив той розподіл внутрішнього театрального простору з урахуванням статусу глядачів і вартості квитків, який, по суті, зберігається й дотепер). Широковідомою є фраза, яку сказав про Девіда Гарріка його колишній учитель і друг, видатний лексикограф і письменник Семюел Джонсон: "Його професія зробила його багатим, а він зробив її респектабельною".

урочисте святкування так званого шекспірівського ювілею у Стретфорд-на-Ейвоні (Детальніше про перебіг першого шекспірівського фестивалю див. Dobson, 1992; Stochholm, 1964; Tankard, 2014). Доволі дивним виглядає вживання Девідом Гарріком слова "ювілей" у контексті шекспірівських святкувань. Зазвичай ювілеєм називають святкування на честь річниці певної події (народження людини, заснування міста чи структури, сходження на престол, публікації твору та ін.), водночас передбачено організацію певних урочистостей у ті роки, які є "круглими" відносно до події: 1000, 500, 100, 50 років тощо. 1769 р. виповнилося 205 років від дня народження англійського драматурга, тобто дата не належала до "круглих". Надзвичайно цікаві й обґрунтовані міркування з цього приводу наводить Пітер Голанд, який розглядає перший шекспірівський ювілей у Стретфорді в одному ряду з такими стадіями уславлення Шекспіра як встановлення пам'ятника в Куточку поетів Вестмінстерського Абатства (1741), будівництво славнозвісного шекспірівського храму на виллі Девіда Гарріка в Гемптоні (1756) та ін. За словами цього авторитетного шекспірознавця, "саме поняття ювілею, як його задумав Гаррік разом зі стретфордськими міщанами, спрямовувалося на те, щоб започаткувати паломництво, подібне до релігійної практики, яка походить із Книги Левіт і до запровадження якої долучився у 1300 р. Папа Боніфаций VIII, який проголосив цей період (ювілейний рік – Н. Т.) часом, коли всі, хто здійснять паломництво до Риму, отримають звільнення від покарання за гріхи. Якби там не було, але Стретфордський ювілей мав створити національний релігійний культ поклоніння Шекспіру" (Holland, 2015). Згідно з історичними відомостями, у 1300 р., коли було встановлено традицію проголошення Ювілейних років¹, Рим відвідало 200 тисяч паломників, причому, за встановленим Боніфациєм VIII правилом, мешканці Риму мали відвідати базиліку Святого Петра і базиліку Святого Павла тридцять разів, а жителі інших регіонів католицького світу – 15.

Згідно із задумом Девіда Гарріка, вшанування відбувалося в рідному місті драматурга протягом трьох днів (6–8 вересня 1769 р.). Святкування розпочалося доволі помпезно: на честь Барда пролунали постріли із 30 гармат, дзвонили церковні дзвони, близько 600 осіб, серед яких – відомі політики, діячі культури, актори, були присутні на святковому обіді. Запланована на наступний день костюмована хода шекспірівських персонажів вулицями Стретфорда через проливний дощ, на жаль, так і не відбулася. Утім, відбулося відкриття пам'ятника Шекспіру біля міської ратуші, під час якого Девід Гаррік зачитав свою славнозвісну Оду, де проголошувалася безсмертність слава драматурга. Попри те, що через негодзу Гарріку довелося скасувати запланований на третій день педжент, який був присвячений Шекспірові², святкування Ювілею досягло головної мети – воно зміцнило тенденцію сакралізації поета як напівбога, підґрунтя якої було закладене ще у Присвятах Першого Фоліо, творах Джона Мільтона і Семюеля Джонсона, а також перетворило провінційне містечко Стретфорд-на-

Ейвоні на міфологізований ландшафт, де пам'ять про найвидатнішого уродженця не просто зберігається, але й обростає численними напівлегендарними "спогадами". Саме із влаштованого Девідом Гарріком Ювілею, на думку М. Добсона, розпочалося пересотворення Шекспіра як національного поета, як літературної й театральної ікони, а від перформативних практик і драматизації, представлених під час перших Стретфордських святкувань, бере початок традиція Шекспірівських фестивалів (Dobson, 1992, с. 15)³.

Показово, що під час першого Ювілею увага присутніх фокусувалася виключно на постаті Шекспіра: ходен із його творів не ставився, а драматизація стосувалася лише процесу глорифікації особистості митця. З плином часу започатковане Девідом Гарріком обожнення Шекспіра як національного генія перетворюється на факт колективної пам'яті не лише британців, але й Західного світу в цілому, а Стретфорд стає привабливою туристичною дестинацією, яку прагнуть відвідати митці, політики та пересічні освічені люди з різних країн світу.

Актуалізація власне творчого сегменту у процесі Шекспірівських святкувань припадає на перші десятиліття XIX ст., коли, унаслідок появи великої кількості перекладів іноземними мовами, театральних постановок і літературно-критичних трактатів та есе, концепт геніальності Шекспіра стає одним із наріжних каменів романтичної естетики. Саме в цей період, починаючи з 1824 р., за ініціативи Шекспірівського клубу у Стретфорді зароджується традиція проведення наприкінці квітня масових культурних заходів, присвячених пам'яті драматурга і його творчості.

1893 р. учні стретфордської школи Едварда VI провели перший урочистий парад, який завершився покладанням квітів на могилу Великого Барда: відтоді присутність школярів і пересічних мешканців міста стала обов'язковим елементом святкування дня народження Вільяма Шекспіра, як, до речі, і покладання квітів. Показово, що всі присутні на параді тримають у руках однакові букети, що складаються з ірисів і нарцисів, а на одязі кожного з учасників святкової процесії прикріплено маленьку гілочку розмарину, який як відомо, символізує пам'ять⁴.

У церкві Святої Трійці біля вівтарної частини букети квітів передаються з рук у руки одягненим у білі мантиї жінкам, які виконують у цьому ритуальному дійстві важливу функцію, надаючи особливий урочистості моменту. Саме ці жінки, які зовні нагадують і жриць давньогрецьких храмів, і християнських монахинь, покладають квіти на могильні плити Шекспіра та похованих поруч із ним його найближчих родичів – дружини Енн Шекспір, доньки Сусанни та її чоловіка доктора Джона Голла, а також першого чоловіка онучки – Томаса Неша. Таким потужним меморіальним акордом, у якому релігійні почуття органічно поєднуються зі світським пієтетом та ідеологічними імплікаціями (вшановується національний поет Англії, який долучився до творення ціннісної парадигми всієї Західної цивілізації) завершується велелюдний парад.

Наступний етап меморіального дійства – вишуканий ланч на честь Вільяма Шекспіра, що відбувається в елегантно прикрашеному павільйоні, де панує атмосфера святкової невимушеності й, водночас, особливої фестивальності. Меценатом цього розкішного бенкету,

¹ Спочатку Церква проголошувала Ювілеї, які передбачали паломництво до Риму через кожні сто, а згодом – 50 років, згодом Папа Павло II скоротив цей термін до 25 років, а за часів Понтифікату Івана Павла II позачергово Ювілейним було проголошено 1983 р.

² Згодом цей педжент таки буде поставлений Девідом Гарріком, що правда не на Стретфордських вулицях, як це передбачалося і його первісним задумом, і самим жанром педжента, а в Лондонському театрі Друрі-Лейн. Як з'ясувала П. Пірс, цей педжент мав такий великий успіх у публіки, що його ставили майже 90 разів. Див. Pierce, 2005.

³ Про традиції святкування Шекспірівських днів у різних країнах світу також див. Торкут, 2016; Torkut, 2021.

⁴ Згадаймо сцену із "Гамлета", де Офелія коментує призначення тих квітів, які вона дарує кожному із присутніх. Лаєртові вона дає саме розмарин, кажучи: "Ось розмарин, це на згадку. / Пам'ятай, любий, пам'ятай". (IV, 5, пер. Л. Гребінки) (Шекспір, 1986, с. 90).

під час якого актори Королівського Шекспірівського театру і всесвітньо відомі співаки дарують присутнім незабутні хвилини неймовірної естетичної насолоди, уже кілька років поспіль виступає ювелірний дім Прегнелл, чиї унікальні коштовності і справжні мистецькі шедеври відомі у всьому світі.

Три покоління родини Прегнеллів мешкають поблизу Стретфорда, і їхня активна благодійна діяльність спрямовується на збереження та формування неповторного обличчя цього міста, у якому пам'ять про Вільяма Шекспіра набуває певної щільності та матеріальної рельєфності, а дух ренесансної Англії трепетно зберігається¹.

Родина Прегнеллів уже багато десятиліть опікується численними шекспіроцентричними локаціями, проектами й ініціативами, серед яких Shakespeare Birthplace Trust, Royal Shakespeare Company, The Shakespeare Hospice та ін. 1990 р. Джереми Прегнелл започаткував традицію вручення щорічної Прегнеллівської нагороди (Pragnell Shakespeare Birthday Award), якою в день народження Шекспіра відзначаються найкращі актори й режисери, талановиті критики і вчені за визначний внесок у популяризацію, а також мистецьку й наукову інтерпретацію шекспірівських творів. Ця традиція до певної міри генетично пов'язана з першим шекспірівським Ювілеєм, на честь якого була виготовлена пам'ятна срібна медаль із зображенням Шекспіра та стрічковим бантом. Прегнеллівська нагорода складається із вишуканої срібної чаші, срібного сувою й медальйону. Рішення стосовно особи, яка удостоюється цієї честі, приймається колегіальними членами спеціально створеного комітету, до складу якого входять представники Королівського Шекспірівського Театру (the Royal Shakespeare Company), Шекспірівського інституту, Трасту місця народження Шекспіра та родини Прегнеллів.

Серед тих, хто отримував Прегнеллівську нагороду, такі відомі режисери і актори, як Пітер Брук (1993), сер Ієн МакКеллен (1996), Дама Джудіт Денч (2000), Дама Дженет Сузман (2012), сер Кенет Брана (2015), сер Патрік Стюарт (2015), видатні вчені-шекспірознавці: сер Пітер Голл (1998), професор Стенлі Веллс (2003), професор Іржі Лімон (2019) та ін. На цьогорічному святкуванні Прегнеллівською нагородою було відзначено Грегори Дорана – талановитого актора, режисера, почесного художнього керівника Королівського Шекспірівського Театру. У цей же день у Шекспірівському королівському театрі відбувся передпрем'єрний показ "Цимбеліна" у постановці Грегори Дорана, в режисерському доробку якого тепер представлені всі 36 п'єс, що ввійшли до Першого Фоліо.

На святковому ланчі, який з 2019 р. проходить під патронатом Чарльза Прегнелла, один із почесних гостей традиційно проголошує зі сцени промову-тост на пошану пам'яті англійського генія. Цього року висока честь проголошення цього тосту випала мені як представниці України і керівниці Українського шекспірівського центру. Я акцентувала увагу на тому, що наш народ сьогодні відстоює не лише власну землю, свободу, незалежність, але й загальнолюдські цінності, які Вільям Шекспір формує й затверджує у свідомості людства протягом майже чотирьох з половиною століть. Про те, наскільки важливою для сучасних українців є гуманіс-

тична світоглядна парадигма, одним із творців якої був англійський геній, свідчить чимало фактів. Відомі режисери шекспірівських вистав, такі як Олексій Кравчук і Ігор Задніпрний, а також актор Андрій Петрук (виконавець ролі Флорізелі у єдиній натепер українській постановці "Зимова казка"), уже з перших днів повномасштабної війни пішли на фронт і боронять Україну. І театральні трупи, і наші шекспірознавці активно займаються волонтерством. Навіть в період суцільних блекаутів у листопаді 2022 р. українські студенти, перебуваючи на пунктах незламності, слухали онлайн-лекції про Шекспіра, які читали Майкл Добсон і Келлі Хантер, а щорічний Міжнародний проєкт "Дні Шекспіра в Україні", попри постійні повітряні тривоги та реальну небезпеку, був успішно реалізований як у минулому, так і в поточному році.

На відміну від першого шекспірівського ювілею 1769 р., де слову Шекспіра приділялося значно менше уваги, ніж слову про нього², сучасні урочистості насичені найрізноманітнішими репрезентаціями його творчого доробку. На святковому ланчі, зокрема, були представлені сцени з вистав у виконанні акторів Королівського Шекспірівського театру, а ввечері того ж дня цей театр ставив "Цимбеліна". Важливою була роль шекспірового слова і у фінальний день шекспірівських урочистостей.

У неділю, 24 квітня, у Церкві Святої Трійці відбулося урочисте богослужіння на шанування пам'яті Вільяма Шекспіра та його дружини (https://www.youtube.com/watch?v=mWIXbABLm_g). Преподобний Патрик Тейлор зазначив, що щорічна шекспірівська церковна служба дає нам можливість перед лицем Господа подякувати за той чудовий внесок у культуру і світове мистецтво, який зробив Вільям Шекспір зі Стретфорда-на-Ейвоні. Вікарій згадав про те, що 2023 р. є роком подвійного ювілею, і оскільки публікація Першого Фоліо широко відзначається у всьому світі, то ця служба буде сфокусована на 400 роковинах по смерті Вільямової дружини Енн та присвячена її життю й коханням.

Згідно із традицією, Шекспірівська служба розпочинається з ритуалу: перо, яке напередодні під час відкриття святкового параду підняв угору "Шекспір", урочисто під звуки маршу заноситься в церкву й капітан Школи Короля Едварда VI вкладає це перо в руку статуї Вільяма Шекспіра на його надгробному пам'ятнику³. Вікарій коментує метафоричну символіку цього дійства: церемоніальна хода вела людей від Генлі-стріт до місця вічного спочинку Шекспіра в Церкві Святої Трійці, і шлях пера від будинку, де він народився, до монументу на його могилі символізує рух від народження до смерті, спонукаючи присутніх подумки пройти життєвою дорогою Вільяма та його дружини Енн, щоб віддати данину його заслугам перед культурою.

² Практично всі дослідники, що вивчали Гарріківський фестиваль, зазначають, що ані вистави, ані навіть сцени із шекспірівських п'єс чи декламування сонетів у структуру святкування не входили.

³ Доречно нагадати, що на пам'ятнику в Церкві Святої Трійці перо в руці Шекспіра з'явилося лише після переробки у XVIII ст.: перший надгробний монумент, створений Ж. Джонсоном невдовзі по смерті драматурга, мав зовсім інший вигляд. "Згідно з описами, що збереглися в текстах англійського антиквара Вільяма Дугдейла (1665) і першого біографа Шекспіра Ніколаса Роу (1709), спочатку це було погруддя огрядного лисого бородана, який притискав до грудей чи-то мішок із вовною (натяк на рід заняття), чи-то подушку (натяк на хворобу)... Згодом, ... підприємливі містани надали надгробку вигляду, який відповідав би очікуванням "паломників": замість притиснутого до грудей мішка тепер у правій руці бородана з'явилося перо, а в лівій – аркуш паперу – очевидні атрибути приналежності небіжчика до письменницького цеху. Кольорове розфарбування монументу надало йому певної шляхетності, адже пурпурно-червоний колір каптану викликав певні асоціації з приналежністю до соціальної верхівки, а контраст сліпучої білизни комірка, манжетів та затиснутого в руці гусячого пера із суворочорним жилетом створював ефект аристократичної охайності" (Черняк, 2022, с. 321–322).

¹ Виставковий зал ювелірного дому Прегнелл розташовується в одному із так званих тюдоровських котеджів, збудованих свого часу Абрахамом Стерлі – одним із друзів Шекспіра. Під час оновлення цього залу на його стелі було знайдено оригінальне первісне оздоблення – золоту корону з ініціалами Короля Джеймса, який, як відомо, був покровителем трупи Слуги Короля ("the King's Men"), до якої належав Вільям Шекспір.

Показовою рисою цього богослужіння, яке, по суті, виявляється емоційно-психологічним апогеем Шекспірівських урочистостей у Стретфорді-на-Ейвоні, є поєднання релігійного і світського начал в органічну цілісність, що сприяє збудженню людської суб'єктності та певній інтимізації рецептивного поля. Тексти молитов, читання зі Святого Письма, пасторська промова перемежуються з мистецькими творами – літературними і музичними, – які вражають високим рівнем виконавської майстерності.

Варто зазначити, що релігійні гімни, тексти яких були надруковані в розкладеній на кожному місці¹ спеціальній брошурі "Шекспірівська служба", виконувалися всіма парафіянами і гостями. Серед поетичних богослужбових творів – гімни Чарльза Веслі² ("Love Divine, all Loves excelling", на музику "Blaenwern" Вільяма Пенфро Роуллендза³), Крістофера Вордсворта⁴ ("Alleluia! Alleluia! Hearts to heaven and voices raise"), Томаса Кішолма⁵ ("Great is thy faithfulness? O God my Father"). Глибоке враження справила на всіх присутніх виконана дитячим хором Церкви Святої Трійці епітафія, присвячена Енн Гетвей. Цей текст, що написаний на її могильному камені латинською мовою⁶, був перекладений англійською і покладений на музику Аріаною Петард, ученицею Школи Короля Едварда VI.

Щодо світської поезії, то під час цієї служби звучали тексти Шекспіра у виконанні акторів Королівського Шекспірівського театру – Маделіни Менток (сонет 116), Обіомі Угоала (сонет 138 та пісня "Sigh No More, Ladies" із комедії "Багато галасу з нічого") та Алекса Гаумонда (сонет 29, покладений на музику Руфусом Вейнрайтом). Кореляція включених у службу творів із постаттю Енн Хетвей і стосунками в родині поета набула ще більшої виразності, коли Алекс Гаумонд у супроводі фортепіано (Тарек Мерчант) та скрипки (Клара Спенсер Сміт) заспівав пісню "Анна" на слова Ренжита Болта з популярного мюзикла "Віндзорські жартівниці" Пола Інґлішбі, а Маделіна Менток прочитала фрагмент із роману Мері О'Фаррелл "Гамнет". У цьому фрагменті йшлося про думки і відчуття Енн Гетвей тоді, як вона спостерігає за дорослішанням молодшої доньки Джудіт і уявляє, яким зараз був би її брат-близнюк Гамнет, якби він не помер. Ці компоненти богослужіння створювали атмосферу широкої симпатії до Енн Гетвей, тихого смутку та емпатії.

І коли професор Майкл Добсон читав текст із Книги пророка Софонії (Софонія 3:14-20), у якому йшлося про

те, що Господь "обновить любов свою", покарає "всіх мучителів" і на зміну стражданням прийде щаслива доля, то його слова сприймалися як обітниця благословення, любові й милосердя щодо Енн і Вільяма, яких щойно поминали у молитвах, про чий почуття і непрості життєві долі йшлося у художніх творах. Проте водночас, для присутніх на богослужінні українців, а можливо, й не лише для нас, цей біблійний текст на рівні імплікації і на рівні окремих лексем викликав очевидну асоціацію зі спричиненою російською війною трагедією, яку нині переживає Україна, він звучав як прояв солідарності й підтримки, як потужне позитивне пророцтво.

Переконаливий аргумент на користь глибинного змістового зв'язку прочитаних професором М. Добсоном рядків про відновлення ізраїльського народу з подіями в Україні прозвучав із вуст наступного учасника служби – преподобного доктора Пола Едмондсона. Його проповідь, у якій досвід священника поєднується з дослідницькою ерудицією шекспірознавця, вражає переконливістю смислових меседжів і віртуозністю риторики. Повний текст промови Пола Едмондсона представлений мовою оригіналу в цьому випуску журналу, тож тут хотіла б лише акцентувати увагу на трьох моментах, які мають безпосереднє відношення до теми моєї статті.

По-перше, заслуговує на увагу композиційна організація нарративу, яка сприяє скороченню психологічної і темпоральної дистанції між ренесансним генієм і слухачами. Це відбувається внаслідок того, що думка реципієнта рухається від ключової цитати із Книги Софонії⁷ (цитати саме з того тексту, який перед тим був прочитаний Майклом Добсоном, Софонія 14-20) через біографічний дискурс Енн Шекспір з акцентуванням уваги на її особистості й ролі в житті поета, через апеляцію до особистого досвіду, щоб повернутися до цієї ж цитати, яка набуває внаслідок такого мисленнєвого колообігу резюмуючої модальності висновку. Висновок звучить як гімн любові, божественній і земній, про яку писав Шекспір, і яка надає сенсу нашому існуванню в цьому світі.

По-друге, для коммеморації значимим виявляється сам спосіб формування образів Вільяма Шекспіра і його дружини. Інформативність промови, із якої дізнаємося про маловідомі біографічні факти з життя Енн Шекспір, і залучення сонетного субстрату, яке силою поетичного слова збільшує переконливість спостережень і припущень автора, забезпечують перманентне взаємонакладання досвідів (власного, який вже існував у свідомості слухача до початку промови, і нового, який набувається ним у процесі інтуїтивного, інтелектуального, емоційного долучення до досвіду чужого). Уявлення про життя і сімейні стосунки Барда збагачуються, образи набувають більшої сили впливу і резонують із власними переживаннями та життєвими колізіями слухачів.

По-третє, успішному налагодженню комунікативного каналу між спікером-пастором і його аудиторією сприяє вдало обраний автором промови ключовий концепт – концепт дому, який пов'язує подружжя між собою і Шекспіра з рідним Стретфордом, простір профанний (будинок Нью-плейс, місце вічного спочинку подружжя в Церкві Святої Трійці) із сакральним (єднання душ у вічності), високі істини релігійного й культурного реєстрів із тим образом дому, який кожна людина тримає у власній пам'яті. Саме через актуалізацію асоціативних ресурсів поняття "дім" ("home") Пол Едмондсон органічно вплітає у текст своєї проповіді згадку про Україну, якій пот-

¹ У англіканських та методистських, як і у інших протестантських та католицьких церквах, стоять десятки рядів довгих лав, спеціально обладнаних невеликими полицями, куди можна покласти тексти молитов чи книги. Передбачено, що парафіяни можуть сидіти під час богослужіння, встаючи в певні моменти, передбачені правилами.

² Чарльз Веслі (Charles Wesley, 1707–1788) – молодший брат засновника методизму Джона Веслі, один із лідерів методистського руху, який написав понад 6500 тисяч євангельських гімнів. Щедрі на біблійні та літературні алюзії, різноманітні за метрикою і позначені філігранною ритмомелодикою, гімни Чарльза Веслі принесли йому велику прижиттєву славу. Деякі з них і нині широко використовуються в богослужіннях методистів та інших протестантських церков.

³ Вільям Пенфро Роуллендз (William Penfro Rowlands, 1860–1937) – валлійський композитор.

⁴ Крістофер Вордсворт Christopher Wordsworth, 1807–1885) – племінник видатного поета-лейкіста Вільяма Вордсворта, популярний свого часу літератор і дослідник літератури, критик і видавець, перекладач і священнослужитель. Деякі із його гімнів вважаються перлинами англійської релігійної поезії.

⁵ Томас Кішолм (Thomas O. Chisholm, 1866–1960) – американський поет, автор понад 1200 релігійних віршів, серед яких чимало гімнів, що набули великої популярності.

⁶ Припускають, що латиномовний текст епітафії на могилі Енн Гетвей був написаний її доньками Сусанною Голл і Джудіт Квінлі.

⁷ "The Lord your God will renew you in his love [...] at that time I will bring you home" (Zephaniah 3:14-21).

рібні мир і свобода, і яка у творах Шекспіра знаходить джерело сили й підтримку. Благословляючи народ України й апелюючи до Святого Георгія із проханням про покровительство, Пол Едмондсон включає у свою проповідь наше національне гасло і промовляє його українською: "Слава Україні! Героям слава!". Ці слова преподобного отця викликали сльози на очах багатьох людей.

Моральна підтримка і благословення українському народові прозвучали також із вуст настоятеля храму Патріка Тейлора, який звернув увагу присутніх, що в Церкві Святої Трійці від початку повномасштабного вторгнення росії вивішений прапор України. Біля прапора постійно горить свіча і проводяться молебни за перемогу українського народу над жорстоким агресором.

Висновки

Щорічні квітневі шекспірівські урочистості у Стретфорд-на-Ейвоні, початок яким поклало святкування славного ювілею 1759 р., тривалий час залишаються однією із найдієвіших комеморативних практик, що моделюють публічну пам'ять про Вільяма Шекспіра. Серед магістральних стратегій формування колективних уявлень про образ митця, чий твір понад чотири століття зберігають дивовижну здатність магнетичного впливу на розвиток світової культури, можна виокремити інтуїтивно-сугестивну та раціонально-прагматичну. Перша ґрунтується на письмі, тобто на творах самого Шекспіра (текстах, постановках, перекладах, інтермедіальних проєкціях) і творах про Шекспіра, а отже актуалізує широкі можливості конструювання імпліцитного автора, використовуючи плинні (динамічні) суб'єктивні враження, уяву, фантазію. Друга стратегія тяжіє до фіксування слідів присутності біографічного автора у просторі реальної історії, їхнього інтелектуально-логічного упорядкування в цілісний наратив спогадів, який зберігає достеменно відомі та напівлегендарні факти, інтерпретуючи з огляду на задану сучасністю ціннісну рамку. Безперечно, ці стратегії можуть перебувати у стані як полемічного діалогу (показовими в цьому сенсі є, наприклад, численні приклади, коли шекспірівські біографи, зокрема П. Акройд, С. Грінблатт чи П. Едмондсон, знаходять у творах Барда неспростовні аргументи проти антистретфордівства), так і активної взаємодії. Унікальність Стретфордських святкувань полягає в тому, що з плином часу вони перетворилися на потужну комеморативно-пам'яттєву практику, де ці дві стратегії не лише взаємодоповнюються, але й підживлюють та інтенсифікують одна одну.

Стретфорд-на-Ейвоні як місце пам'яті, де дбайливо зберігаються всі матеріальні сліди присутності "Вілла у світі", відіграє засадничу роль у акті передавання колективних спогадів про англійського ренесансного митця, який постає не лише національним поетом, чия творчість стала одним із наріжних каменів національної ідентичності британців, але й символічною фігурою, що долає кордони простору й часу (за влучним виразом Г. Блума – "центром Західного канону"). Сьогодні рідне місто Барда, з його меморіальними локасами (будинок Джона Шекспіра на Генлі-стріт, лоджж Енн Гетвей, Нью-плейс, Церква Святої Трійці, граматична школа та ін.) і численними артефактами, що пов'язані з життям, посмертною славою і творами геніального драматурга, постає медіумом пам'яті, атрибутивними ознаками якого виступають матеріальність, статика, контрольованість. Проведення саме тут щорічних вшанувань таких подій, як народження і смерть митця, відчутно розширює культурні простори комеморації, підживлює й до

певної міри інтенсифікує стретфордські шекспіроцентричні практики, що мають перманентний характер (вистави Королівського шекспірівського театру, науково-освітня діяльність Шекспірівського інституту, літературний туризм). Кожен із компонентів шекспірівських святкувань (академічні симпозиуми, презентації нових видань, тематичні музейні експозиції, парад із покладанням квітів на могилу поета, святковий ланч із врученням Прегнеллівської нагороди і тостом, спеціальне урочисте богослужіння в Церкві Святої Трійці) органічно вплітається в цілісну канву ритуальної комунікації, що є формою структурування, підтримки і передачі культурної пам'яті про Вільяма Шекспіра. Водночас, наявність таких різнохарактерних компонентів дозволяє організаторам (Трасту місця народження Шекспіра, мерії Стретфорда, Шекспірівському Інституту Бірмінгемського університету, Королівському шекспірівському театру, комітету з вручення Прегнеллівської нагороди) повно використовувати когнітивні, символічні, аксіологічні та естетичні ресурси всіх трьох медій пам'яті (місце, образ, текст), виділених свого часу А. Ассман (2012, с. 428). Вагому роль у стретфордських урочистостях відіграє Церква Святої Трійці, яка постає живим місцем вічної пам'яті і сакралізує простір спогадів про Вільяма Шекспіра. Усе це дає підстави говорити про те, що унікальний стретфордський досвід моделювання публічної пам'яті про національного генія є продуктивним і вартим дисемінації.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше проаналізовано унікальність Стретфордських святкувань, у яких дві магістральні стратегії формування колективних уявлень про образ митця – інтуїтивно-сугестивна, яка ґрунтується на письмі й актуалізує широкі можливості конструювання імпліцитного автора, і раціонально-прагматична, яка тяжіє до фіксування слідів присутності біографічного автора у просторі реальної історії, – взаємодоповнюють, підживлюють та інтенсифікують одна одну.

Теоретична значущість дослідження полягає в аналізі взаємодії цих двох стратегій під час Стретфордських святкувань і напрацюванні голістичного сценарію якомога повнішого використання когнітивних, символічних, аксіологічних та естетичних ресурсів усіх трьох медій пам'яті (місце, образ, текст) з метою комеморації.

Практичну цінність дослідження визначає можливість використання його основних напрацювань у комеморативних заходах, присвячених пам'яті письменників-класиків, а також для розробки та під час викладання курсів з історії й теорії літератури, мистецтвознавства, літературної творчості. Здобутки цієї есеїстичної розвідки можуть стати у пригоді передусім шекспірознавцям, але також і ширшому загалу літературних критиків, теоретиків та істориків.

Список використаних джерел

- Ассман, А. (2012). *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*. Ніка-Центр.
- Василик, А. (2011). М. Рудницький як перекладач В. Шекспіра (до питання про перекладацьку стратегію). *Шекспірівський дискурс*, 2, 67–85.
- Гарбузюк, М. (2001). Національна прапем'єра "Гамлета" у Львові (1943). До проблеми історично-мистецьких контекстів вистави. *Вісник Львівського університету. Серія "Мистецтвознавство"*, 1, 71–78.
- Гарбузюк М. В. (2007). *Сценічні прочитання трагедії "Гамлет" В. Шекспіра у Львівських театрах (1796–1997)*. [Автореф. дис. канд. мистецтвознавства, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України].
- Дергач, М. А., Торкут, Н. М., & Лазаренко, Д. М. (2022). Досвід імплементації арт-терапевтичної методики Келлі Хантер у соціально-реабілітаційний простір України в умовах протистояння воєнній агресії російської федерації. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, пер-*

лективи: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2022 р., Суми, с. 133–135). Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.

Коломєць, Л. (2009). Українські перекладачі "Гамлета" В. Шекспіра: Пантелеймон Куліш, Юрій Клен, Леонід Гребінка, Михайло Рудницький, Ігор Костецький, Григорій Кочур, Юрій Андрухович. *Ренесансні студії*, 12–13, 163–188.

Макарик, І. (1995). "Гамлет" і проблема зволікання: Шекспір на Україні. *Світовид. Літературно-мистецький журнал*, IV(21), 75–89.

Макарик, І. (2010). *Перетворення Шекспіра: Лесь Курбас, український модернізм і радянська культурна політика 1920-х років*. Ніка-Центр.

Нора, П. (2014). *Теперішнє, нарація, пам'ять*. КЛІО.

Торкут, Н. (2016). Шекспірівські театральні фестивалі в Європі: історія і сучасність. *Просценіум*, 1–3(44–46), 80–85.

Черняк, Ю. І. (2022). Пам'ятники Шекспіру як стратегія меморизації біографічного автора в просторі культури: історія, символіка і семіотика. У Н. В. Горбач, В. М. Ніколаєнко, І. М. Бакаленко (Ред.). *Література й історія: матеріали Всеукраїнської наукової конференції* (17–18 листопада 2022 р., с. 321–323). Запорізький національний університет.

Шекспір, В. (1986). *Шекспір В. Теори в шести томах: т. 5. Гамлет*, 5–118. Дніпро.

Calvo, Clara, & Kahn, Coppélia. (Eds.). (2015). *Celebrating Shakespeare: Commemoration and Cultural Memory*. Cambridge University Press.

Cartelli, T. (1999). *Repositioning Shakespeare: National Formations, Postcolonial Appropriations*. Routledge.

Cinpoes, N., March, F., & Prescott, P. (Eds.). (2021). *Shakespeare on European Festival Stages*. Bloomsbury Publishing.

Cunningham, V. (2008). *Shakespeare and Garrick*. Cambridge University Press.

Dávidházi, P. (1998). *The Romantic Cult of Shakespeare: Literary Reception in an Anthropological Perspective*. Macmillan.

Dobson, M. (1992). *The Making of the National Poet: Shakespeare, Adaptation and Authorship, 1660–1769*. Oxford University Press.

Edmondson, P., Colls, K., & Mitchell, W. (2016). *Finding Shakespeare's New Place: An archaeological biography*. Manchester University Press.

Edmondson, P., Kent, A., Laoutaris, Ch., & Scheil, K. (Eds.). (2023). *Anne-thology: Poems Re-Presenting Anne Shakespeare*. Broken Sleep Books Ltd.

Engler, Balz, & Bezzola, Ladina. (Eds.). (2004). *Shifting the Scene: Shakespeare in European Culture*. University of Delaware Press.

Greenblatt, S. (2010). *The traces of Shakespeare's life*. In M. de Grazia, & S. Wells (Eds.), *The New Cambridge Companion to Shakespeare* (pp. 1–13). Cambridge University Press.

Habicht, W. (2001). Shakespeare Celebrations in Times of War. *Shakespeare Quarterly*, 52, 441–455.

Hoenselaars, T., & Calvo C. (2010). Introduction: Shakespeare and the Cultures of Commemoration. *Critical Survey*, 22(2), 1–10.

Holland, P. (2015). David Garrick: Saints, Temples and Jubilees. *Actes des congrès de la Société française Shakespeare*, 33, 1–18.

Kahn, C. (2001). Remembering Shakespeare Imperially: The 1916 Tercentenary. *Shakespeare Quarterly*, 52, 456–478.

Laoutaris, Ch. (2023). *Shakespeare's Book. The Intertwined Lives Behind the First Folio*. William Collins.

Pierce, P. (2005). *The Great Shakespeare Fraud: The Strange, True Story of William-Henry Ireland*. Sutton Publishing.

Scheil, K. (2018). *Imagining Shakespeare's Wife: The Afterlife of Ann Hathaway*. Cambridge University Press.

Stern, Tiffany. (Ed.). (2020). *Rethinking Theatrical Documents in Shakespeare's England*. Arden Shakespeare.

Stern, T. (2004). *Making Shakespeare. From Stage to Page*. Routledge. Stockholm, J. (1964). *Garrick's Folly: The Shakespeare Jubilee of 1769 at Stratford and Drury Lane*. Barnes & Noble Inc.

Tankard, P. (2014). *The Stratford Jubilee. Facts and Inventions: Selections from the Journalism of James Boswell*. Yale University Press, 17–34.

Taylor, G. (1990). *Reinventing Shakespeare: A Cultural History from the Restoration to the Present*. Hogarth Press.

Thornton-Burnett, M. (2011). Shakespeare Exhibition and Festival Culture. In Mark Thornton Burnett, Adrian Streete, Ramona Wray (Eds.), *The Edinburgh Companion to Shakespeare and the Arts* (pp. 445–465). Edinburgh University Press.

Torkut, N., Harbuziuk, M., & Sobol, O. (2021). *Shakespeare Festivals as a Medium of Value. Transfer*. У О. В. Тупахіна, & К. Г. Сіриніок-Долгарьова (Ред.), *Європейські цінності в українській освіті: виклики та перспективи* (с. 159–173). Liha-Pres.

References

Assman, A. (2012). *Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory*. Nika Center [in Ukrainian].

Calvo, Clara, & Kahn, Coppélia. (Eds.). (2015). *Celebrating Shakespeare: Commemoration and Cultural Memory*. Cambridge University Press.

Cartelli, T. (1999). *Repositioning Shakespeare: National Formations, Postcolonial Appropriations*. Routledge.

Chernyak, Yu. I. (2022). Monuments to Shakespeare as a strategy of memorizing the biographical author in the space of culture: history, symbolism and semiotics. In N. V. Horbach, V. M. Nikolayenko, I. M. Bakalenko (Eds.), *Literature and history: materials of the All-Ukrainian*

scientific conference (November 17–18, 2022, pp. 321–323). Zaporizhzhia National University [in Ukrainian].

Cinpoes, N., March, F., & Prescott, P. (Eds.). (2021). *Shakespeare on European Festival Stages*. Bloomsbury Publishing.

Cunningham, V. (2008). *Shakespeare and Garrick*. Cambridge University Press.

Dávidházi, P. (1998). *The Romantic Cult of Shakespeare: Literary Reception in an Anthropological Perspective*. Macmillan.

Derhach, M.A., Torkut, N.M., & Lazarenko, D.M. (2022). The experience of implementing Kelly Hunter's art therapy technique in the social rehabilitation space of Ukraine in the conditions of resistance to the military aggression of the Russian Federation. *Education for the 21st century: challenges, problems, prospects: materials of the 4th International Scientific and Practical Conference* (October 28, 2022, Sumy, pp. 133–135). Edition of A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University [in Ukrainian].

Dobson, M. (1992). *The Making of the National Poet: Shakespeare, Adaptation and Authorship, 1660–1769*. Oxford University Press.

Edmondson, P., Kent, A., Laoutaris, Ch., & Scheil, K. (Eds.). (2023). *Anne-thology: Poems Re-Presenting Anne Shakespeare*. Broken Sleep Books Ltd.

Edmondson, P., Colls, K., Mitchell, W. (2016). *Finding Shakespeare's New Place: An archaeological biography*. Manchester University Press.

Engler, Balz, & Bezzola, Ladina. (Eds.). (2004). *Shifting the Scene: Shakespeare in European Culture*. University of Delaware Press.

Greenblatt, S. (2010). *The traces of Shakespeare's life*. In M. de Grazia & S. Wells (Eds.), *The New Cambridge Companion to Shakespeare* (pp. 1–13). Cambridge University Press.

Habicht, W. (2001). Shakespeare Celebrations in Times of War. *Shakespeare Quarterly*, 52, 441–455.

Harbuziuk M. V. (2007). *Stage readings of the tragedy "Hamlet" by V. Shakespeare in Lviv theaters (1796–1997)*. [Unpublished doctoral dissertation], The Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Harbuziuk, M. (2001). National grand premiere of "Hamlet" in Lviv (1943). To the problem of historical and artistic contexts of the play. *Bulletin of Lviv University. Art history series*, 1, 71–78 [in Ukrainian].

Hoenselaars, T., Calvo C. (2010). Introduction: Shakespeare and the Cultures of Commemoration. *Critical Survey*, 22(2), 1–10.

Holland, P. (2015). David Garrick: Saints, Temples and Jubilees. *Actes des congrès de la Société française Shakespeare*, 33, 1–18.

Kahn, C. (2001). Remembering Shakespeare Imperially: The 1916 Tercentenary. *Shakespeare Quarterly*, 52, 456–478.

Kolomyiets, L. (2009). Ukrainian translators of "Hamlet" by V. Shakespeare: Panteleimon Kulish, Yurii Klen, Leonid Hrebinka, Mykhailo Rudnytskyi, Ihor Kostetskyi, Hryhoriy Kochur, Yurii Andruhovych. *Renaissance Studies*, 12–13, 163–188 [in Ukrainian].

Laoutaris, Ch. (2023). *Shakespeare's Book. The Intertwined Lives Behind the First Folio*. William Collins.

Makaryk, I. (1995). "Hamlet" and the problem of procrastination: Shakespeare in Ukraine. *Svitovyd [Worldview] Literary and Artistic magazine*, IV(21), 75–89 [in Ukrainian].

Makaryk, I. (2010). Shakespeare's transformation. Les Kurbas, Ukrainian modernism and Soviet cultural policy of the 1920s. Trans. from English M. Klymchuk. Nika Center [in Ukrainian].

Nora, P. (2014). *The present, narration, memory*. KLIIO [in Ukrainian].

Pierce, P. (2005). *The Great Shakespeare Fraud: The Strange, True Story of William-Henry Ireland*. Sutton Publishing.

Scheil, K. (2018). *Imagining Shakespeare's Wife: The Afterlife of Ann Hathaway*. Cambridge University Press.

Shakespeare, W. (1986). *V. Shekspir. Works six volumes: vol. 5. Hamlet*. p. 5–118. Dnipro [in Ukrainian].

Stern, Tiffany. (Ed.). (2020). *Rethinking Theatrical Documents in Shakespeare's England*. Arden Shakespeare.

Stern, T. (2004). *Making Shakespeare. From Stage to Page*. Routledge. Stockholm, J. (1964). *Garrick's Folly: The Shakespeare Jubilee of 1769 at Stratford and Drury Lane*. Barnes & Noble Inc.

Tankard, P. (2014). *The Stratford Jubilee. Facts and Inventions: Selections from the Journalism of James Boswell*. Yale University Press, 17–34.

Taylor, G. (1990). *Reinventing Shakespeare: A Cultural History from the Restoration to the Present*. Hogarth Press.

Thornton-Burnett, M. (2011). Shakespeare Exhibition and Festival Culture. In Mark Thornton Burnett, Adrian Streete, Ramona Wray (Eds.), *The Edinburgh Companion to Shakespeare and the Arts* (pp. 445–465). Edinburgh University Press.

Torkut, N. (2016). Shakespeare theater festivals in Europe: history and modernity. *Proscenium*, 1–3(44–46), 80–85 [in Ukrainian].

Torkut, N., Harbuziuk, M., & Sobol, O. (2021). *Shakespeare Festivals as a Medium of Value Transfer*. In O.V. Tupakhina & K. H. Siriniok-Dolgarova (Eds.), *European Values in Ukrainian Education: Challenges and Frontiers* (pp. 159–173). Liha-Pres [in Ukrainian].

Vasylyk, A. (2011). M. Rudnytskyi as a translator of V. Shakespeare (to the question of translation strategy. *Shekspiriv's'kyi dyskurs* [Shakespeare discourse], 2, 67–85 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 17.05.23

Прорецензовано / Revised: 25.06.23

Схвалено до друку / Accepted: 01.08.23

Nataliya TORKUT, DSc (Philol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0002-8905-6769
e-mail: nataliya.torkut@gmail.com
Shevchenko Institute of Literature of National Academy of Sciences of Ukraine,
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

SHAKESPEAR'S BIRTHDAY CELEBRATIONS IN STRATFORD-UPON-AVON: HISTORY, TRADITION, CONTEMPORANEITY

Background. The idea of this publication is based on the author's personal experience of participating in Shakespeare's Birthday Celebrations 2023 in Stratford-upon-Avon and is determined by the need for interdisciplinary analysis and dissemination of the experience of modelling public memory about a national genius whose scale of greatness transcends geographical and chronological boundaries. This shapes the peculiar form of the author's narrative, with publicists and analytical components interacting, and the essayistic passages are accompanied by historical and literary excursions.

The article aims to comprehend the role of the tradition of the annual Shakespeare Celebrations as a ritual communication, which is a way of organizing, supporting and transmitting cultural memory. In the process of Shakespeare's commemoration, which, in fact, began with the installing the tombstone and the monument in Holy Trinity Church and the publication of the First Folio (1623), a rather extensive list of forms of honouring the great poet was developed; moreover, a field of collective memories shared by the global cultural community has been created. The relevance of the article is determined by the fact that the unique Stratford experience is of undeniable interest both in theoretical and pragmatic aspects, because commemorative practices are always correlated not only with history in its traditional sense (systematic knowledge of the past), but also with shaping identities.

Methods. Analytical reflection, historical and literary excursions, interdisciplinary studies on the phenomenon of memory (W. Ernst, P. Nora, A. Assman) and cultural identity (E. D. Smith, M. Dobson, P. Redman).

Results. The author of the article singles out two major strategies for forming shared ideas about the artist's image. The first one is intuitive-suggestive, which is based on writing and actualizes the broad possibilities of constructing an implicit author. The second one is rational-pragmatic, which tends to fix the traces of the biographical author's presence in the space of real history, their intellectual and logical arrangement into a coherent narrative of memories.

Conclusions. What is unique about the Stratford Celebrations is that within them, these two approaches complement, feed and reinforce each other. Every aspect of the Shakespeare festival (academic symposia, new book issues presentations, topical museum exhibitions, parade to lay the flowers on the poet's grave, Shakespere Birthday Luncheon with Pregnell Prize award, the Shakespeare Service in Holy Trinity Church) is organically woven into a coherent fabric of ritual communication which organizes, supports and transmits cultural memory of William Shakespeare.

At the same time, the presence of such diverse components allows the organizers (Shakespeare's Birthplace Trust, the Town Hall, the Shakespeare Institute at the University of Birmingham, Royal Shakespeare Theatre, Pregnell Award Committee) to use the cognitive, symbolic, axiological and aesthetic resources of all three memory sources (place, image, text). A key role in the Stratford celebrations is played by Holy Trinity Church being a living place of eternal remembrance and sacred place of William Shakespeare memories.

Keywords: Shakespeare, celebration, jubilee, commemoration, ritual communication, collective memories.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

СУПРОВІД ДО СТАТТІ: ІЛЮСТРАТИВНА ФОТОГАЛЕРЕЯ THE ILLUSTRATIVE PHOTO GALLERY AS AN ACCOMPANIMENT TO THE ARTICLE

Фото 1. Представники Шекспірівського інституту Бірмінгемського університету на урочистому параді 22 квітня 2023, під час якого було піднято прапори Великої Британії та України

Photo 1. Representatives of the Shakespeare Institute of the University of Birmingham at the solemn parade on April 22, 2023, during which the flags of Great Britain and Ukraine were raised

Фото 2. Велелюдна процесія, до якої приєдналися студенти, шкільна молодь, а також сотні шанувальників творчості англійського генія, у супроводі оркестру королівських гвардійців йде від мерії до Церкви Святої Трійці

Photo 2. A crowded procession, joined by students, schoolchildren, and hundreds of admirers of the English genius, accompanied by the Royal Guards Band, marches from the City Hall to the Church of the Holy Trinity

Фото 3. Професор Наталія Торкут перед урочистою промовою від імені народу України на Шекспірівському ланчі (Стретфорд-на-Ейвоні, 22 квітня 2023, фото відомого британського фотографа Дейва Бенетта)

Photo 3. Professor Nataliya Torkut before a speech on behalf of the people of Ukraine at the Shakespearean Lunch (Stratford-upon-Avon, April 22, 2023, photo by the famous British photographer Dave Bennett)

Фото 4. Майя Гарбузюк, преподобний Пол Едмондсон, Наталія Торкут у Церкві Святої Трійці після покладання квітів до могили Вільяма Шекспіра (21 квітня 2023)

Photo 4. Maya Harbuziuk, Rev. Paul Edmondson, and Nataliya Torkut at the Church of the Holy Trinity after laying flowers at William Shakespeare's grave (April 21, 2023)

Фото 5. Майя Гарбузюк і Наталія Торкут у Церкві Святої Трійці, де з перших днів повномасштабної війни біля прапора України горить свічка і промовляються молитви за перемогу України

Photo 5. Maya Harbuziuk and Nataliya Torkut in the Church of the Holy Trinity, where a candle has been burning near the Ukrainian flag since the first days of the full-scale war and prayers for Ukraine's victory have been said

Фото 6. Майя Гарбузюк і Наталія Торкут у Шекспірівському інституті Бірмінгемського університету

Photo 6. Maya Harbuziuk and Nataliya Torkut at the Shakespeare Institute at the University of Birmingham

Фото 7. Зліва направо. Видатний англійський актор сер Патрік Стюарт, удостоєний у 2015 р. Прегнеллівської Шекспірівської нагороди, і меценати щорічних шекспірівських святкувань у Стретфорд-на-Ейвоні Джеремі і Чарлі Прегнелли

Photo 7. From left to right. The outstanding English actor Sir Patrick Stewart, who was awarded the 2015 Pregnell Shakespeare Award, and patrons of the annual Shakespeare celebrations in Stratford-upon-Avon, Jeremy and Charlie Pregnell